
Ekonomija i književnost: smjerovi istraživanja

Maša KOLANOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ekonomija i književnost

Tematski blok *Ekonomija i književnost*, koji donosi tekstove *Od šegрта do proletera: konstrukcija klase u hrvatskom dječjem romanu (1895–1937)* Lane Molvarec, *Mecene i nacionalno blago: komparativno čitanje hrvatskog i slovenskog konteksta institucionalizacije književnosti u predilirskom vremenu* Macieja Falskog i *Ujevićeva Kolajna tekstualnih dugova* Ivane Drenjančević, nastao je u sklopu istraživačkog projekta *Ekonomski temelji hrvatske književnosti* koji financira Hrvatska zaklada za znanost (IP-2016-06-2613). Preko različitih problemskih fokusa ovih triju tekstova, cilj nam je predstaviti temeljna problemska čvorišta projekta primijenjena na različite fenomene hrvatske književnosti u njezinom komparativnom kontekstu. Želja nam je da ovim blokom tekstova kritički otvorimo raspravu o odnosu književnosti i ekonomije i detektiramo moguće istraživačke smjerove obuhvaćene ovom problematikom. Opće je poznata činjenica kako ekonomija u užem značenju praksi proizvodnje, potrošnje, distribucije i trgovine uvelike kreira životnu realnost na gotovo svim razinama; kako na političkoj, tako i na svakodnevnoj, intimnoj, obiteljskoj, poslovnoj, znanstvenoj i dr. No, puno je manje govora o tome koliko ekonomija kao znanost nerijetko reducira kompleksnost realiteta na pravila i formule. Književnost se u tom smislu nadaje kao onaj narativ društva koji sadrži kompleksnije oblikovano znanje o ekonomskim činjenicama i koje je ekonomija kao znanost nedostatna objasniti. Nastojeći na relevantan i svrhovit način povezati znanja filološke, kulturološke i ekonomske analize, cilj nam je pristupiti bogatom hrvatskom književnom arhivu povezanom s ekonomskim temama i procesima ne bismo li ukazali na relevantnost književnosti i njezinu proizvodnju specifičnog znanja o ekonomiji. Spomenuto se povezivanje filološke, kulturološke i ekonomske analize temelji na nekoliko pretpostavki i zapažanja:

- 1) Ekonomski procesi uvelike kreiraju životnu realnost na gotovo svim razinama pa tako pronalaze svoju specifičnu artikulaciju u književnoj i široj umjetničkoj imaginaciji.

Kako tvrdi književni teoretičar Marc Shell u svojoj knjizi *Art and Money*, pokazujući na primjeru složenog odnosa umjetnosti i novca dubinsku povezanost estetskog i monetarnog sistema, “[u]mjetnost, naravno, može dati ilustraciju iz područja političke ekonomije baš kao iz drugih područja. Cijele povijesti mogu se pisati o takvim temama kao demon novca i prosjak; mitološke teme, kao što je Danaja u kiši zlatnika, [...] biblijske slike koje ilustriraju odlomke Novog zavjeta o monetarnoj trgovini i razmjeni” (Shell, 1995: 4). Shell čak ide i puno dalje, tvrdeći kako zapadna umjetnost, bez obzira je li njezin predmet novac, često preuzima monetarnu patinu ili auru. Novac, prema Shellu, nije samo jedna od tema umjetnosti, vidljivi sadržaj ili “korijska metafora” u nekim slikama; on aktivno sudjeluje u svemu (*ibid.*).

- 2) Književnost je kao institucija već zarana pokazala svoj robni karakter i ovisnost o ekonomskim procesima proizvodnje, distribucije i potrošnje.

Dobro je poznata činjenica kako je umjetnost kapital, što se na poseban način manifestira kroz pojave kao što su festivali, nagrade, brendiranje umjetnosti i ostalim praksama kreativnih kulturnih industrija u koje nedvojbeno pripada i književnost. Književnost kao imaginacijska praksa duboko je uronjena u ekonomsko polje načinom svoje proizvodnje, cirkulacije i konzumacije.

- 3) Sami ekonomisti nerijetko uzimaju u obzir ekonomske predodžbe književnih tekstova koji nude složenije razumijevanje ekonomskih procesa, što ukazuje na neadekvatnost usko definiranog ekonomskog znanja, koje je potrebno nadopuniti.

I sam Marx je, gradeći dijalektičku materijalističku kritiku kapitalizma, u svojim djelima nerijetko upotrebljavao primjere iz literature poput Shakespearea, Cervantesa i Ovidija, dok je u suvremenom razdoblju dobar primjer Thomas Piketty koji u svojoj studiji *Kapital u dvadeset prvom stoljeću* nerijetko koristi reference na pisce poput Balzaca, Jane Austin i dr. u objašnjavanju ekonomskih procesa. Piketty tako tvrdi:

Jasno, u nedostatku ikakva teorijskog okvira i reprezentativne statistike bilo bi neopravdano podcjenjivati važnost intuitivnih spoznaja pojedinaca o bogatstvu i razini prihoda. Vidjet ćemo, na primjer, da film i književnost, posebno roman 19. st. obiluju vrlo preciznim podacima o životnom standardu i relativnom bogatstvu različitih društvenih slojeva, a osobito o dubinskoj strukturi nejednakosti, načinima njenog opravdavanja i utjecaja na život pojedinaca. Posebno romani Jane Austina i Honoréa Balzaca pružaju potresne slike distribucije bogatstva u Velikoj Britaniji i Francuskoj između 1790. i 1830. Oboje pisaca priskočno poznaje hijerarhiju bogatstva u svojoj okolini. Shvaćaju njene tajne granice, poznaju njene nemilosrdne posljedice za živote muškaraca i žena, za njihove strategije povezivanja, za njihove nade i nesreće. Prikazuju njene učinke vjerodostojnije i snažnije od bilo kakve statistike ili znanstvene analize. (Piketty, 2014: 10)

- 4) Suvremeni procesi unutar sfere financijskog kapitala pokazuju gotovo fikcionalnu kvalitetu jer se ekonomija sve više odmiče od realnosti proizvodnje i odvija na terenu spekulativnog novca ili novca na nestvarnim temeljima, što je u novije vrijeme uzrokovalo brojne krize na globalnoj i lokalnoj razini.

Strukturalna i ontološka povezanost fikcije i ekonomije posebno je vidljiva u već spomenutom aspektu novca. Čak i prije suvremenog doba financijskog kapitalizma temeljenog na spekulativnom novcu, papirnati novac u vrijeme svoje pojavnosti predstavljao je duboko uznemirujući slučaj. Kako tvrdi Shell, “[p]apirnati novac gotovo je uvijek reprezentacija, simbol koji tvrdi da stoji za nešto drugo ili da je nešto drugo. Nije da papir opisuje i predstavlja novčice, već papir, kovanice i novac općenito, stoje na mjestu nečeg drugog” (*ibid.* 80). Navedeni su procesi, posebice u sferi suvremenog financijskog kapitalizma, nerijetko problematizirani i u samim književnim tekstovima, kako inozemcima, tako i domaćima (primjerice, u djelima autora kao što su Pynchon, DeLillo, Powers, Vidić, Perišić, Bulić, Radaković i dr.).

Uzimajući u obzir navedena opažanja i pretpostavke, nastojimo pristupiti što iscrpnijem broju tekstova, pojava, procesa i institucija iz različitih razdoblja hrvatske književne povijesti i suvremenosti u cilju što obuhvatnijeg istraživanja odnosa hrvatske književnosti i ekonomije. Smjerovi našeg projektnog istraživanja jesu:

1. istraživanje ekonomskih reprezentacija u tekstovima hrvatske književnosti;
2. istraživanje pozicije hrvatske književnosti kao institucije u ekonomskom polju;
3. istraživanje analogija između diskurzivnosti hrvatske književnosti i ekonomije.

U prvome fokusu istraživanja bavimo se književnim reprezentacijama ekonomskog polja, primjerice prikazom novca, duga, kredita, banaka, akumulacije

bogatstva, ekonomske krize, klase i siromaštva u književnim djelima, za što pronalazimo velik broj primjera u hrvatskoj književnoj povijesti (primjerice, propast zadružne i feudalne autarkične proizvodnje i prodor kapitalizma u hrvatske romane u razdoblju realizma; analiza prvobitne akumulacije kapitala u opusu Miroslava Krleže; ekonomski odnosi u hrvatskom dječjem romanu, reprezentacija socijalističke ekonomije, nacionalizacije i ekonomske krize u hrvatskoj prozi u razdoblju socijalizma; ekonomske promjene neoliberalizma u suvremenoj hrvatskoj književnosti i dr.). U ovome dijelu istraživanja poseban fokus stavljamo na povijesne i ideološke aspekte ekonomskih reprezentacija, primjerice, kako se navedeni motivi oblikuju u tekstovima različitih stilskih formacija (Flaker, 1986), ali i različitih političko-ekonomskih sustava (primjerice, kako su u književnosti predočeni sistemi socijalizma i kapitalizma i s njima povezane kulturne prakse), pri čemu u naša istraživanja uključujemo komparativne poglede iz drugih književnosti (ruske, francuske, engleske, američke, njemačke, poljske). U istraživanju svih ovih reprezentacija u različitim povijesnim razdobljima hrvatske književnosti pristupamo bogatom književnom arhivu koji oblikuje navedene ekonomske procese i nudi materijal za njihovo kompleksnije razumijevanje.

U drugome fokusu istraživanja bavimo se cirkulacijom književnosti u ekonomskom polju. Naime, književnost kao imaginacijska praksa je duboko uronjena u ekonomsko polje načinom svoje proizvodnje, cirkulacije i konzumacije. U ovome dijelu istraživanja bavimo se odnosom ekonomskog, društvenog, kulturnog i simboličkog kapitala (Bourdieu i Passeron, 1990) u različitim razdobljima povijesti hrvatske književnosti. U tom dijelu istraživanja, obuhvaćamo problematiku načina financiranja hrvatske književnosti od njezinih ranijih razdoblja do neposredne suvremenosti (primjerice, ekonomske ovisnosti književnika o mecenama u ranijim razdobljima predlirske književne povijesti, međuovisnosti književnosti i novinstva u 19. stoljeću, državnih potpora književnom stvaralaštvu u razdoblju socijalizma, sve do prilagođavanja hrvatske književnosti kapitalističkim uvjetima proizvodnje u suvremenom razdoblju, što je uzrokovalo strukturne promjene u nakladništvu i veliku nakladničku krizu). U ovome dijelu istraživanja posebnu pozornost posvećujemo ekonomskoj upotrebi književnosti u cilju jačanja gospodarstva i kreativnih kulturnih industrija (u sklopu čega, primjerice, primjenjujemo statističku metodu u istraživanju radnika u kulturnim industrijama s posebnim naglaskom na izdavački sektor) te različitih ekonomskih artikulacija javnog života književnosti (Carter & Ferres, 2001) kao što su festivali, književne nagrade, književni blogovi, komercijalizacija i brendiranje književnosti (Collins, 2010), koji nedvojbeno ostavljaju posljedice i na samu kvalitetu književnog teksta.

Treći smjer istraživanja obuhvaća istraživanje analogija između ekonomskih i književnih simboli-

zacija s temeljnim fokusom na paralelizam između diskurza književnosti i diskurza ekonomije, gdje bismo promatrali fenomene poput metaforizacije u ekonomskom diskurzu (pojmovi kao što su npr. likvidnost, novčani tok, financijski mjehur i dr.) kroz povezanosti verbalne i monetarne semiologije (Shell, 1978) koja paralelno cirkulira književnim i ekonomskim tekstovima (primjerice, u Krležinim tekstovima koji grade vlastitu tekstualnu mrežu očiđenih ekonomskih pojmova, radovima književnika-ekonomista kao što su Mijo Mirković, tj. Mate Balota i dr.); zatim povezanosti književnih aspekata ekonomskih djela i ekonomskih aspekata književnog i estetskog (Frost, 2016); psihoanalitičke i (post)marksističke analize upotrebe ekonomskog pojmovlja u cirkulaciji književnosti (primjerice: vrijednost književnog djela, književni kapital i dr. koje pronalazimo u književnoj kritici i drugdje); sve do ekonomskih relacija u odnosu teksta i čitatelja, u smislu ponude i potražnje i specifične logike čitanja koje se uvijek odvija unutar određenih ekonomskih okvira.

Tri teksta koja donosimo u ovom broju *Književne smotre* predstavljaju tri redom navedena pristupa iako nije lako ni potrebno posve odvojiti navedene analitičke optike kako se one međusobno prepliću.

Ovim projektnim istraživanjem čije segmente predstavljamo u *Književnoj smotri*, u konačnici, želimo podignuti svijest o važnosti humanistike te posebice književnosti i umjetnosti u razumijevanju ekonomskih procesa pri čemu, pozivajući se na Johna Lanchestera, možemo ustvrditi kako ekonomija i humanističke znanosti raspolažu različitim tipovima znanja i uvida, pri čemu ekonomija “reducira ponašanje na jednostavna pravila”, dok se humanističke znanosti “valjaju u punoj, složenoj posebnosti” te je stoga potreban njihov dijalog i nadopunjavanje.

LITERATURA

Bourdieu, Pierre i Passeron, Jean Claude 1990. *Reproduction in Education, Society, and Culture*, Sage in association with Theory, Culture & Society, Dept. of Administrative and Social Studies, London; Newbury Park: Teesside Polytechnic.

Carter, David i Ferres, Kay 2001. “The public life of literature”, u: Bennett, Tony; Carter, David (ur.) *Culture in Australia: Policies, Publics and Programs*, University Press, Cambridge, str. 140–161.

Collins, Jim 2010. *Bring on the Books for Everybody: How Literary Culture Became Popular Culture*, Durham i London, Duke University Press.

Flaker, Aleksandar 1986. *Stilske formacije*, Zagreb: Liber.

Frost, Simon R. 2016. *The Business of the Novel: Economics, Aesthetics and the Case of Middlemarch*, Abingdon-New York: Routledge.

Lanchester, John 2018. “Can Economist and Humanist Ever Be Friends?” *The New Yorker Magazine*, 23. srpnja, URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2018/07/23/can-economists-and-humanists-ever-be-friends>, posjet 15. kolovoza 2018.

Piketty, Thomas 2014. *Kapital u dvadeset prvom stoljeću*, Zagreb: Profil.

Shell, Marc 1978. *The Economy of Literature*, Baltimore i London: The John Hopkins University Press.

Shell, Marc 1995. *Art and Money*, University of Chicago Press.